

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. / Г. П. Васянович. – К. : Академвидав, 2011. – 256 с.
2. Ващенко Г. Виховання волі й характеру : підручник для педагогів / Г. Ващенко. – К. : Школяр, 1999. – 385 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Вид. 2-ге, доповн. та виправл. – Рівне : Волинські береги, 2011. – 252 с.
4. Малахов В. А. Етика: курс лекцій : навч. посіб. / В. А. Малахов. – Вид. 4-те. – К. : Либідь, 2002. – 384 с.

5. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість : монографія / С. О. Сисоєва. – К. : Каравелла, 1998. – 150 с.
6. Сучасний словник з етики. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2014. – 416 с.
7. Татаркевич В. О. Счастье и совершенство человека / В. О. Татаркевич ; сост. и пер. с польск. Л. В. Коноваловой ; предисл. и общ. ред. Л. М. Архангельского. – М. : Прогресс, 1981. – 368 с.
8. Шевченко Л. Л. Практическая педагогическая этика : экспериментально-дидактический комплекс / Л. Л. Шевченко. – М. : Соборъ, 1997. – 506 с.

Дата надходження до редакції: 15.03.2017 р.

УДК 373.3.016:331(07)

Володимир ШУТЯК,
доцент Рівненського державного
гуманітарного університету

РОБОТА ІЗ ПЛАСТИЛІНОМ ТА ГЛИНОЮ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті проаналізовано програму та підручники з трудового навчання для початкових класів щодо використання пластиліну на уроках. Показано доцільність і методику роботи з глиною. Запропоновано конспект уроку з використанням основних положень теорії розвивального навчання.

Ключові слова: *трудове навчання, початкові класи, робота з пластиліном, робота з глиною, навчальна програма, підручники.*

В статті проаналізовані програма і підручники по трудовому обучению для начальных классов на предмет использования пластилина на уроках. Показана целесообразность работы с глиной. Предложен конспект урока с использованием основных положений теории развивающего обучения.

Ключевые слова: *трудоое обучение, начальные классы, работа с пластилином, работа с глиной, учебная программа, учебники.*

The program and the textbooks in labor training for primary school on the subject of using of clay on the lessons of labor training were analyzed, the expediency and the methods of working with clay were shown, the conspectus of a lesson how to use the basic principles of the theory of developmental education was proposed in the article.

Key words: *labor training, primary school, working with plasticine, working with clay, educational program, textbooks.*

Постановка проблеми. На уроках у початкових класах поширеними матеріалами є пластилін і глина. Вони мають властивість легко набувати довільної форми в результаті механічної дії і впродовж тривалого часу її зберігати, з них можна виготовляти найрізноманітніші предмети, а також форми для роботи з пап'є-маше.

Використання на уроках трудового навчання глини та пластиліну сприяє успішному розв'язанню завдань, передбачених навчальною програмою; формуванню загальнонавчальних і практичних умінь та навичок; розвитку самостійності, фантазії, ініціативи учнів. Виготовляючи вироби, діти мають можливість виявляти творчість під час створення нових образів, можуть додавати власні деталі, вносити зміни в оформлення, тобто їхня праця наближається до художнього конструювання. Ліплячи, вони доповнюють та уточнюють уявлення про предмети, їх форму, пропорції частин, сприймають глину та пластилін як матеріали, з яких можна виготовити красиві речі.

Робота з глиною і пластиліном має важливе значення для естетичного виховання молодших школярів, розвитку в них художніх здібностей, уяви та спостережливості. На уроках учні оволодівають прийомами ліплення, вчать планувати технологічний процес, у них удосконалюється культура праці. Зважаючи на це, такі види робіт завжди включені в програму з трудового навчання в початкових класах.

Мета статті – проаналізувавши навчальну програму та підручники з трудового навчання для початкових

класів, показати важливість роботи з глиною, продемонструвати її методику на прикладі одного з уроків.

Виклад основного матеріалу. У початкових класах передбачена лише робота з пластиліном. Згідно з програмою [4] в *першому класі* учні ознайомлюються з пластиліном як матеріалом для ліплення, його властивостями, інструментами й пристосуваннями, які можуть використовуватися для обробки, а також правилами безпечної праці й послідовністю дій під час виготовлення виробів на площині за зразком. Школярі виготовляють із пластиліну плоскі зображення овочів, фруктів, квітів, казкових героїв. Вони можуть виконувати роботу за зразком і за власним задумом (4 години).

У *другому класі* учні продовжують працювати з пластиліном на площині з елементами творчості. У них розширюються загальні уявлення про цей матеріал та його застосування, послідовність виготовлення виробів на площині. Крім індивідуальної роботи, діти ліплять сюжетні композиції (робота в парах чи групах) на задану вчителем тему (4 години).

Учні *третього класу*, працюючи з пластиліном, виготовляють вироби об'ємної форми. У них формуються загальні уявлення про об'ємні фігури, рельєф і барельєф, послідовність виготовлення об'ємних виробів. Під час практичної роботи вони, за пропозицією вчителя, створюють об'ємні сюжетні композиції, барельєфні форми. Крім цього, пластилін використовується для з'єднання природних матеріалів, а також як основа для мозаїки з різних видів насіння (4 години).

У *четвертому класі* школярі продовжують виготовляти з пластиліну вироби об'ємної форми, вчать створювати фігури тварин і казкових героїв із творчим доповненням, колективні композиції із виготовлених виробів. У них розширюються уявлення про пластилін та роботу з ним. Також пластилін може використовуватися під час виготовлення декоративного панно (3 години).

Підручники з трудового навчання для початкової школи, затверджені Міністерством освіти і науки України [1-3; 5-8], в основному відповідають навчальній програмі.

Так, у підручниках В. К. Сидоренка і Н. В. Котелянець передбачені такі види робіт:

1 клас – пластиліновий котик; картини з пластиліну «Квіти і метелики на лузі», «Равлик», «Вишеньки»;

2 клас – вазочка для квітів (на чисту скляну банку тонким шаром наносять пластилін); картина «Веселий равлик»; композиція «Пори року», «Замріяний кіт»;

3 клас – барельєф «Морські мешканці»; ліплення тварин; композиція «Кішки-мишки», ліплення скульптури.

Крім цього, в цих підручниках представлений значний теоретичний матеріал. Діти отримують інформацію про те, що таке пластилін, які його основні властивості, які інструменти й пристосування використовуються для роботи з ним, як поділити пластилін на частини, з'єднати деталі, прикрасити виготовлені вироби; ознайомлюються зі способами ліплення (конструктивний, пластичний, комбінований), а також такими поняттями, як «скульптура», «рельєф», «барельєф».

У підручниках І. М. Веремійчика й В. П. Тименка для виготовлення запропоновані такі вироби:

1 клас – бджілка та джмелик, жабеня, веселі овочі та фрукти, близнята-їжачата;

2 клас – вишні в кошику, посуд для Лисиці й Журавля, чашка і блюдце (до дня народження), равлики;

3 клас – колобок, рибка в акваріумі, карета Попелюшки, композиція «Два півники горох молотили»;

4 клас – декоративні півники, друзі їжачка (з використанням природних матеріалів), скульптури звірів.

У представлених підручниках теоретичного матеріалу менше. Наведені деякі відомості про пластилін, прийоми ліплення, правила культури праці, вироби об'ємної форми, рельєф, барельєф, скульптуру.

На наш погляд, перший комплект підручників є більш досконалим. Він найкраще відповідає програмі, в ньому розміщено значний теоретичний матеріал, а отже, саме його ми радимо використовувати на уроках трудового навчання.

Однак, якщо в цілому оцінювати зміст роботи з пластиліном у початкових класах, то досконалим його назвати важко, адже учні впродовж чотирьох років, виготовляючи різні вироби, найчастіше просто граються, не отримуючи при цьому певної трудової підготовки. Такі види робіт значною мірою не можуть впливати на інтелектуальний розвиток школярів. Пластилін – це матеріал, який не має практичного використання, а тому робота з ним не готує дітей до майбутньої трудової діяльності. Якщо, виходячи з програми, необхідно, щоб учні впродовж 15 годин займалися ліпленням, то при цьому доцільніше використовувати для роботи не пластилін, а глину.

У більшості шкіл на уроках трудового навчання для ліплення використовується пластилін, а не глина, адже він завжди є в продажу в готовому вигляді, менше забруднює приміщення класу, не засихає, а як наслідок – різні шматки виробу легко зліплюються, а роботу можна як припинити, так і продовжити в будь-який час. Але, незважаючи на це, глина має переваги над пластиліном: її легше розминати, вироби після висихання прекрасно зберігаються і не деформуються, легко фарбуються, випаляються в печач, у результаті чого стають твердими й міцними. Глина широко використовується в народному господарстві, тому під час роботи з нею є можливість ознайомлювати молодших школярів із різними галузями виробництва, тобто реалізувати принцип політехнізму.

На будівництві використовують червону й білу цеглу, шифер, черепицю, гончарні труби, облицювальну плитку. Із білої глини виготовляють умивальники, архітектурні деталі, електроізолятори, посуд. У металургійній промисловості застосовують виготовлені з глини вогнетривку цеглу, ливарні форми; під час буріння свердловин глиняний розчин заливають для зміцнення стінок та охолодження бурового інструмента. Глину додають до мила, масляних фарб, паперової маси, а також до корму для тварин, використовують для очищення нафтопродуктів, олії, соків. У побуті надзвичайно розповсюджена художня кераміка: скульптури, декоративні вазы, урни, іграшки, посуд.

Для ліплення можна використовувати спеціальну скульптурну глину або самостійно заготовлену, накопавши її у будь-якій місцевості. З цією метою глину насипають у бак, заливають водою і ретельно перемішують. Камінці, пісок та інші важкі домішки осідають на дно, а сміття спливає на поверхню. Через деякий час воду обережно зливають, а рідку глину вичерпують на мішковину, де вона висихає і стає твердою. Глина, очищена від піску та інших домішок, називається жирною. Саме вона придатна для ліплення будь-яких виробів.

Технологічний процес ліплення передбачає такі етапи:

1. За кілька годин до роботи глину заливають водою кімнатної температури, добре перемішують. Важливо не перелити воду, бо в такому випадку маса прилипатиме до рук, а вироби під час висихання покриватимуться тріщинами. Глина вважається придатною для роботи, якщо виготовлена з неї ковбаска довжиною 10 см і товщиною 1 см після встановлення вертикально на стіл не змінюватиме своєї форми.

2. Безпосередньо перед ліпленням глину розкладають на робочі місця учнів (обов'язково на підкладні дошки, пофарбовані олійною фарбою), за потреби розрізають її на шматки рибальською жилкою або грубою ниткою.

3. Шматок глини добре вимішують, за потреби виготовляють основу-підставку, розплющивши її на підкладній дошці до потрібної товщини, з'єднують її з основним шматком в єдине ціле.

4. Спочатку працюють пальцями як основним інструментом під час ліплення, шматку глини надають загальної форми виробу, виділяють і виліплюють окремі його деталі.

5. Після цього стеками відкидають зайву глину, оздоблюють виріб, надаючи йому форму та вигляд натурі.

6. Готові предмети висушують при кімнатній температурі (не на сонці чи батареї), після чого розфарбовують і випалюють у спеціальних печах.

Ліплення належить до образотворчої діяльності, художньо-прикладної творчості, а тому цьому виді роботи не варто приділяти значну кількість годин на уроках трудового навчання. Зокрема, учнів потрібно ознайомити із матеріалом, розповісти про його використання в народному господарстві, продемонструвати основні властивості, а також прийоми ліплення: скочування, розкочування, обстукання, витягування, обтискування, нарощування. Для з'єднання об'ємних природних матеріалів доцільно використовувати пластилін.

З метою збільшення кількості годин на ліплення з глини та пластиліну для спільної роботи необхідно об'єднувати уроки трудового навчання й образотворчого мистецтва.

Методику ознайомлення учнів із глиною продемонструємо на прикладі уроку в другому класі.

Тема: Ліплення з глини. Виготовлення фруктів та овочів.

Мета і завдання: ознайомити учнів із різними видами і властивостями глини та її використанням у народному господарстві, процесом виготовлення виробів із глини (надання форми, висушування, випалювання; формування вміня скачувати, розкачувати, з'єднувати, витягувати та робити заглиблення в глині, працювати стеками); з пристосуваннями для ліплення, працею гончарів; формувати вміня готувати глину для роботи, дотримуватися правил особистої гігієни; розвивати окомір, м'язи пальців рук; виховувати охайність, культуру праці.

Матеріали та інструменти: глина для ліплення, пластилін, вода, ганчірка, підкладна дошка, стеки.

Наочність: зразки різних видів глини; малюнки, що демонструють використання глини; зразки гончарних виробів; кошик з овочами та фруктами; таблиця з прийомами ліплення; план ліплення виробу.

ХІД УРОКУ

I. Підготовка робочих місць. Перевірка наявності необхідних матеріалів та інструментів і правильності їх розташування (підготовка проходить на перерві, вчитель лише перевіряє наявність в учнів необхідного обладнання).

- Діти, на уроках трудового навчання ми не можемо обійтися без інструментів та матеріалів. Вони будуть нашими надійними помічниками і на сьогоднішньому уроці. У кожного посеред парти лежить підкладна дощечка, на ній знаходиться глина.

- Усі мають глину?

- Як ви думаєте, а навіщо нам ганчірка?

- Правильно, щоб витерти руки після роботи. А поки нехай вона «відпочиває» з правого боку.

- А з якого боку повинні знаходитися стеки?

II. Мобілізація уваги учнів, актуалізація опорних знань.

Учитель ставить на стіл кошик, в якому лежать овочі та фрукти.

- У нас сьогодні зранку був гість. Відгадайте, хто це: *У нього стільки голочок, як на небі зірочок, А не має, бідний, нитки, не пошиє шапки, свитки, Рукавичок, чобіток, сів та й плаче ...*

- Так, звичайно, це – їжачок. Він прийшов до нас із подарунком, хотів із вами погратися, але не дочекався: вас ще не було в школі. Тому я взяла його подарунок і пообіцяла передати вам (*показує кошик з овочами та фруктами*).

- Ось які для дітвори вам від їжачка дари!

- Діти, відгадайте, що вам приніс у подарунок їжачок: *Що родилося в садку, у зеленім повитку?*

І було тоді на дереві цвітом ніжним і рожевим. Потім в зав'язь обернулось, все повніло і незчулось, Як налився круглий плід, що дививсь на білий світ, Соковитий і рум'яний, і солодкий, і духмяний.

- Так, це – яблуко. А це що?

Як гарбуз – товстений, кольором – зелений.

А солодкий, наче мед. Відгадали цей секрет?

- Кавун!

- Якого кольору може бути кавун?

- Якої він форми?

Почервонів зелений сад. Червоні крапельки висять. Знають добре краплі ці і дорослі, і малі,

З задоволенням їдять – тільки кісточки летять.

- Так, це – вишні.

Що це за плід,

Що на лампочку схожий?

- Звичайно, це – груша.

III. Оголошення теми уроку. Мотивація навчально-трудова діяльності.

- Діти, чи сподобався вам подарунок від їжачка?

- Мені теж дуже сподобався.

- Але й нам треба зробити їжачку подарунок.

- Зробимо?

- Зліпимо для нього овочі та фрукти?

- А ліпити ми будемо з чудесного матеріалу. Спробуйте здогадатися, з якого? Не знаєте?

- Ні, це не пластилін, а матеріал, з якого він виготовляється.

- Так, це глина. З давніх-давен із глини ліплять різні речі. Ще в сиву давнину люди помітили, що сірій глині можна надати будь-якої форми, і почали виготовляти з неї миски, глечики, макітри. Так з'явився перший посуд. Майстрів, що виготовляли з глини різні речі, називали гончарями. На будівництві використовують цеглу, шифер, черепицю, облицювальну плитку. Глину додають до мила, масляних фарб, паперової маси, а також корму для тварин,

її використовують для очищення нафтопродуктів, олії, виготовлення косметичних засобів.

- Ліплячи подарунок для їжачка, ви також будете маленькими гончарями. Але, щоб стати справжніми майстрами, необхідно знати властивості глини, навчитися різним прийомам ліплення.

IV. Осмислення нового матеріалу. Інструктаж.

- Як ви думаєте, з чого необхідно починати процес ліплення? Чи можна із сухої глини щось виліпити?

- Так, глину потрібно замісити.

- Візьміть до рук спочатку шматок сухої глини, а потім – розмоченої. Порівняйте їх.

1. Проведення дослідів із глиною.

- Кожен із вас уже має готову глину, з якої можна зліпити будь-що. Глина вважається нормальною, якщо ковбаска після встановлення вертикально на столі не буде змінювати своєї форми.

- Помніть глину в руках. Що помітили? (*не розсипається, а липне*). Зробіть ковбаску й поставте на стіл. Чи змінює вона свою форму?

- А зараз порівняйте глину з пластиліном. Чим вони подібні, а чим відрізняються?

- Глину можна скачувати в кульку, розкачувати, витягувати, згинати, аби надати потрібної форми. Давайте спробуємо (*колективно виконання прийомів ліплення*).

- Чи можна під час роботи з глиною використовувати ті ж прийоми ліплення, що й під час роботи з пластиліном?

Ознайомлення з правилами безпечної праці й особистої гігієни:

а) працювати на підкладній дошці;

б) не залишати шматки глини на парті, не кидати їх на підлогу;

в) інструменти та матеріали не брати до рота;

г) після роботи обов'язково вимити руки.

Інструктаж перед початком роботи:

- Усі фрукти, які ми називали і розглядали, мають круглу форму, тобто форму кулі.

- Як ви думаєте, якими рухами можна утворити кулю?

- Кулю найкраще скачувати між долонями, трохи зігнувши долоні та пальці. Всі нерівності на кульці слід загладити вказівним пальцем.

- Яку форму має яблуко? Яким прийомом його найкраще ліпити? (*скачування*).

- Що потрібно зробити в кулі? (*заглибини*).

- Чого не вистачає яблуку? (*корінця і листочків*).

- Як виготовити корінець? А як листочок? (*корінець можна розкачати в тоненьку ковбаску, а листочок, розплющивши глину, утворити за допомогою стеків*).

- Отже, повторимо послідовність виготовлення виробу і сплануємо свою роботу:

1. Беремо шматок глини.

2. Скачуємо кулю.

3. Надаємо кулі форму плода, приплюснвши її і зривши заглиблення.

4. Розкачуємо глину для виготовлення плодоніжки і гілки.

5. Робимо листочок.

6. З'єднуємо частини виробу.

7. Перевіряємо якість роботи.

V. Розвиток практичних умінь учнів. Самостійна робота.

Учитель стежить за правильністю виконання прийомів ліплення, дотриманням санітарно-гігієнічних вимог.

VI. Узагальнення і систематизація знань та умінь учнів. Підбиття підсумків роботи.

- Нам залишилося лише висушити готові вироби при кімнатній температурі. Згодом ми їх розфарбуємо, складемо в кошик і подаруємо їжачкові.

- Що ми сьогодні робили на уроці?

- З якого матеріалу ми їх ліпили?

- Що потрібно знати, щоб виготовити виріб із глини?

- Які прийоми ліплення ви запам'ятали?

- Де ще використовують глину?

- Глина – цінний матеріал, який широко використовується в різних галузях виробництва, при виготовленні багатьох виробів, а отже, важливо вміти працювати з нею.

VII. Прибирання робочих місць.

Висновки. Робота з пластиліном займає значне місце у змісті навчальної програми початкової школи. Учні ознайомлюються з пластиліном як матеріалом для ліплення, його властивостями, а також інструментами, які використовуються для обробки, прийомами ліплення, правилами безпечної праці й послідовністю дій під час виготовлення плоских і об'ємних виробів.

Однак робота з пластиліном не може значною мірою впливати на забезпечення учнів трудовою підготовкою, на їх загальний розвиток. Тому радимо на уроках (зокрема в третьому й четвертому класах) замість пластиліну використовувати глину. Завдяки цьому школярі матимуть можливість ознайомитися з деякими видами виробництва, оволодіння політехнічними знаннями й трудовими вміннями. Плануючи уроки трудового навчання, учителям не обов'язково стовідсотково дотримуватися навчальної програми, слід урізноманітнювати види робіт, матеріали та інструменти. У цьому випадку в школярів буде більше можливостей підготуватися до майбутньої практичної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Веремійчик І. М. Трудове навчання : підручник для 2 класу / І. М. Веремійчик, В. П. Тименко. – К. : Генеза, 2013. – 160 с.

2. Веремійчик І. М. Трудове навчання : підручник для 3 класу / І. М. Веремійчик, В. П. Тименко. – К. : Генеза, 2014. – 104 с.

3. Веремійчик І. М. Трудове навчання : підручник для 4 класу / І. М. Веремійчик, В. П. Тименко. – К. : Генеза, 2015. – 104 с.

4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К. : Освіта, 2012. – С. 296–313.

5. Сидоренко В. К. Трудове навчання : підручник для 1 класу / В. К. Сидоренко, Н. В. Котелянець. – Харків : Сиція, 2012. – 128 с.

6. Сидоренко В. К. Трудове навчання : підручник для 2 класу / В. К. Сидоренко, Н. В. Котелянець. – Харків : Сиція, 2013. – 128 с.

7. Сидоренко В. К. Трудове навчання : підручник для 3 класу / В. К. Сидоренко, Н. В. Котелянець, О. В. Агеева. – Харків : Сиція, 2014. – 128 с.

8. Тименко В. П. Трудове навчання : підручник для 1 класу / В. П. Тименко, І. М. Веремійчик. – К. : Генеза, 2012. – 112 с.

9. Шутяк В. Г. Методика трудового навчання в початкових класах / В. Г. Шутяк. – Рівне, 2001. – 278 с.

Дата надходження до редакції: 10.01.2017 р.